

Vanya Micheva

(Sofia, Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin, Bulgarian Academy of Sciences)

Žeňuchová K., M. Kitanova, P. Žeňuch (eds.). Language and Culture in the Slavic Context. Studies in Slavic Ethnolinguistics. Bratislava – Sofia, 2017, SK ISBN 978-80-89489-32-9. BG ISBN 978-954-92489-8-2. A Review

Abstract: The recently published collection of papers *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky (Language and Culture in the Slavic Context. Studies in Slavic Linguistics)* features a number of studies dealing with cultural processes in the Slavic languages which were presented at the international interdisciplinary conference on *Language and Culture in the Context of Slavic Relations* held between 5 and 7 October 2016 in Bratislava. The contributions represent a database of material tackling the ethnocultural nature of fragments of the Bulgarian, Balkan and Slavic conceptual sphere.

Ваня Мичева

(България, Институт за български език, БАН)

Žeňuchová K., M. Kitanova, P. Žeňuch (ed., red.) Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky, Bratislava – Sofia, 2017, SK ISBN 978-80-89489-32-9. BG ISBN 978-954-92489-8-2. Рецензия.

Публикуваният наскоро сборник „Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky” съдържа изследвания на културните процеси в славянските езици, които са представени първоначално на международната интердисциплинарна конференция „Езикът и културата в славянските взаимоотношения”, проведена на 5–7 октомври 2016 г. в Братислава в сътрудничество с Българската академия на науките и Посолството на Република България в Словакия. В тази конференция участват учени етнолингвисти от Словакия, Полша, Русия, Беларус, Украйна и България. Ръководителят на Секцията за етнолингвистика в Института за български език М. Китанова е съставител и редактор на сборника, който излиза с логото на словашкия Институт „Ян Станислав” и Института за български език към БАН и с български и словашки ISBN.

Българските учени участват с пет публикации, които в голяма степен отразяват постиженията и разнообразните научни търсения в Софийския етнолингвистичен център. Те са част и от проекта **Модел на съпоставително изследване на фрагмент от**

Ваня Мичева

народната култура на български и словашки език, разработван от словашкия Институт „Ян Станислав“ и Института за български език към БАН. Този проект обединява усилията на учени етнолингвисти от две славянски страни и обогатява с конкретни разработки представата за славянската концептосфера. Избраният подход позволява да се анализира народната терминология като културен код и по този начин да се разкрива езиковата картина на света в българската и словашката традиционна култура.

Една от публикациите в сборника има теоретичен характер – статията на П. Легурска: *Лингвистичен анализ и етнолингвистика /с оглед на изработване на речници/* –В: *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*, Bratislava – Sofia, 2017, 75–88. В нея на базата на българския и руския научен опит се обосновава възможността за изработване на когнитивна матрица за представяне на етнолингвистичен материал от един език и за съпоставяне на етнокултурни феномени от два и повече езици въз основа на тази когнитивна матрица. По матричната схема според авторката може да бъде инвентаризиран материалът от всеки отделен език и в съпоставка, като по този начин се натрупват база данни. Езиковите картини, създадени на тематичен принцип, са надеждна основа за съпоставителни етнолингвистични изследвания. Теоретичните схващания на авторката са илюстрирани с материал от две явления в българската народна култура: Мръсните дни от Игнажден до Богоявление и Св. Нестор, Мишинден на 27 октомври. Важно е заключението, че при събирането на конкретния материал от европейските езици може да се прилага общата каузална схема на европейската културна традиция, която съдържа следните елементи:

1. субект и неговата характеристика;
2. действия на субекта и характеристиката им;
3. резултати от действията;
4. цели и ценности на субекта и характеристиката им.

Статията представя изработените български етнолингвистични речници и обосновава необходимостта от бъдещи изследвания със съпоставително-исторически, ареален и съпоставително-типологичен характер.

Останалите проучвания на българските участници са посветени на избран от автора фрагмент от традиционната култура, който се описва по определен когнитивен модел/матрица, като се анализират максимален брой семантични и езикови реализации на фрагмента. По този начин в публикациите се откриват различни модели за съпоставително изследване на етнокултурна лексика.

В своята разработка М. Китанова се спира на **дома** като значим съдържателен елемент от концептосферата на всички европейски народи. В статията ѝ *Домът в славянски и балкански контекст*. –В: Сб. *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*, Bratislava – Sofia, 2017, с. 19–31 е налице когнитивен модел за съпоставително изследване на базовия концепт **дом** в българския и румънския език. Разгледани са парадигматичните и синтагматичните релации на дома в двата езика, направени са изводи за специфичните и общите черти в представата за дома като свое, родно, защитено, добро и чисто място в двете култури. Много интересни са наблюденията на авторката върху някои явления, които показват разликите в осмислянето на дома. Например само в румънски лексемата *casă* ‘дом’ означава ‘плацента’, защото плацентата е домът на човека преди раждане, в български такава семантика отсъства, но пък се среща в сръбски, тоест в друг славянски и балкански език. По различен начин се ситуира значението ‘огнище’ в семантичната структура на **дом**: в български *огнище* се съотнася със синекдохата *бащино огнище* ‘родина’, а в

румънски ‘огнище’ е едно от значенията на *casă*. Представата за гроба като постоянно жилище на починалия се реализира на езиково равнище в румънски със значението ‘гроб’ за *casă*, а в български чрез словосъчетанието *вечен дом*. С конкретни примери и точен лексико-семантичен анализ авторката доказва, че много от общите представи за дома в двете култури намират различен езиков израз.

Според архаичните вярвания домът се намира в центъра на света, чрез него се осъществява връзката между Небето, Земята и Подземния свят. Откриват се и съвременни семи на концепта **дом**, свързани с появата на нови социални функции на дома, които се осъществяват и в двата езика чрез колокациите: *детски дом, родилен дом, старчески дом, културен дом* и др. . Изграден е цялостен модел на концепта **дом**, който съдържа битов, физически, психологически, социален, културен и аксиологичен аспект.

М. Витанова избира за обект на проучването си два от най-съществените концепта в българската концептосфера – **здравето** и **болестта**. Тя ги представя в своята статия *Проблеми при съставянето на „Етнолингвистичен речник на българската народна медицина“* –В: Сб. *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*, Bratislava – Sofia, 2017, с. 75–80. М. Витанова описва източниците за речника, като обосновава необходимостта от привличането на диалектен материал от цялото българско езиково землище, както и от диахронни ръкописни паметници. Важен момент от работата по речника е определянето му като тълковен, но структуриран на тематично-идеографски принцип с отделяне на различни по тип рубрики. Според авторката най-подходящ за оформяне на статиите в етнолингвистичния речник на народната медицина е ономаσιологичният начин. На първо място се извежда значението, след него се изброяват формите на засвидетелстваните лексеми с тяхното географско разпространение или източник, от който са ексцерпирани. При тълкуването на думите се използват различни видове дефиниции: синонимни, описателни и структурно-описателни. Защишава се схващането, че синонимните дефиниции намират място най-вече при тълкуването на хиперонима болест и при названията на конкретни заболявания. В рамките на една речникова статия лексемите се изброяват по азбучен ред, в рамките на който се включват и словосъчетанията. М. Витанова поставя и редица дискуссионни въпроси, например за мястото на евфемизмите за някои болести или за мястото на средновековните лексеми.

К. Мичева-Пейчева е избрала за обект на своята работа по проекта фрагмент от народната култура с особена значимост, а именно демонологията. Своите наблюдения и изводи върху същността на нечистите сили като етнокултурен феномен К. Мичева-Пейчева обобщава в 4 публикации по проекта. В статията *Светлата страна на тъмните сили* –В: Сб. *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*, Bratislava – Sofia, 2017, 25–32 авторката разглежда в съпоставителен славянски план някои прояви на традиционно отрицателните тъмни сили, които ги приобщават към своето, доброто, чистото и светлото. Като такива се реализират домашните духове в много славянски езици: домник, дворник, домовик, домовој, дядо, дедейко. Те са духове на починали родоначалници, които въпреки близостта си до дявола (сравни названията: *жировој черт, не свой дух*) и до вампира (сравни *дедейко* ‘вампир’, *дедейко* ‘болест по овцете’) се грижат за дома и неговите обитатели и ги предпазват от злини. Своята светла страна имат и духове пазители и покровители на дом, мост, дори храм като дракос, таласъм, стихя, сейбия, наместник и др. Те са нечисти същества, но се осъществяват и като сили, които пазят къщата и челядта в нея

от нещастие. Например таласъмът се осмисля в българската традиционна култура и като необходима жертва за здравината на постройка или мост. Авторката разкрива и амбивалентната същност на женски персонажи като русалиите и самодивите, които в определен хронотоп спират да вредят на хората и ги лекуват.

Й. Кирилова е избрала за етнолингвистично изследване фрагмент от растителния свят в славянската концептосфера. В статията *Метафори при названията на глухарчето (taraxacum) в славянските езици (по данните на ОЛА)*. –В: Сб. *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*, Bratislava – Sofia, 2017, 39–48 авторката разглежда един по-малък фрагмент от растителния свят – растението глухарче, чиито реализации обаче обхващат всички славянски езици. По този начин ограниченият обем на обекта осигурява възможност за изчерпване на материала. Налице е и друг подход към представянето на названията – чрез метафорите, които са залегнали в номинациите. Й. Кирилова открива и анализира веществени и антропоморфни метафори, като във втората група особено впечатление правят метафорични названия с диференциален признак ‘стар’, които присъстват в почти всички славянски езици. Заслужават внимание и данните за соматични, фитоморфни и зооморфни метафори. А сред артефактните и космическите метафори авторката се спира на названия като *sviecica, fonarik, zvečak, sluničko, mjesiček*. Проучването на метафоризацията като начин на номинация допълва научните знания за народните вярвания и представи за обекти от природата и за начините на диференциация на признаците им в традиционната култура.

Прегледът на публикациите на участниците в проекта показва колко разнообразно и богато е съдържанието на техните научни изследвания. Те формират база данни за етнокултурната същност на фрагменти от българската, балканската и славянската концептосфера. От друга страна, те представят и комплекс от различни подходи за сравнително проучване на етнокултурна лексика.

Сборникът „*Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*” би бил интересен и полезен за широк кръг специалисти – историци на езика, етнолингвисти, етнологии, лексикографи, историци на културата, както и за неспециалисти, но с широки интереси и познания.